

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

**Fiiliskerho erityistä tukea tarvitsevien
lasten ja nuorten toiminnassa**

Jonna Laurila

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma (210 op)

11 / 2017

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Koulutusohjelman nimi

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Jonna Laurila	Sivumäärä 37 ja 7 liitesivua
Työn nimi Fiiliskerho erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminnassa	
Ohjaava(t) opettaja(t) Johanna Kuivakangas	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Setlementti Louhela ry, Irene Apell	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tilaajana on Järvenpäässä sijaitseva Setlementti Louhela ry:n erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta. Erla tarjoaa turvallista ja mielekästä aamu- ja iltapäivätoimintaa lievästi ja keskivaikeasti kehitysvammaisille peruskouluaan suorittaville lapsille ja nuorille.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena on testata ja arvioida erilaisia toiminnallisia menetelmiä tunnetaitoja kehittävässä pienryhmätoiminnassa. Tavoitteena on kerätä tietoa fiiliskerhotoiminnan nykytilasta, pohtia kehittämisideoita ja kuulla lasten mielipiteitä toiminnasta. Tutkimuksen aineisto on kerätty yksilöhaastatteluiden, havainnoinnin, tiimiltä saadun tiedon sekä toimintakerroilta saadun palautteen avulla.</p> <p>Tutkimus osoitti, että tunnetaitoja tukevalle toiminnalle on tarvetta ja siitä on koettu olevan hyötyä. Lapsilta, ohjaajilta ja yhteistyötahoilta saatu palaute on ollut positiivista. Tunnetaidot ovat tärkeitä ihmissuhteissa ja erilaisissa ryhmissä toimimisessa. Taitojen oppiminen vie aikaa ja vaatii useita toistoja sekä aikuisten tukea. Toiminnallisten menetelmien ja luovan toiminnan avulla lasten on helpompi ilmaista itseään ja tunteitaan.</p> <p>Työllä on hyvä yhteys toimialaan, sillä tunnetaidot ovat jatkuvasti läsnä ihmisten ja ryhmien kanssa työskennellessä. Tuloksia ja menetelmiä voidaan hyödyntää erilaisissa toimintaympäristöissä eri-ikäisten ihmisten kanssa tehtävässä tunnetaitoja tukevassa toiminnassa. Työ tukee myös omaa ammatillista kehittymistäni ohjaajana.</p>	
Asiasanat tunnetaidot, toiminnalliset menetelmät, luova toiminta, kehitysvammaisuus	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Name of the Degree Programme

ABSTRACT

Author Jonna Laurila	Number of Pages 37 +7
Title Feeling group in the activity for children and young people with special needs	
Supervisor(s) Johanna Kuivakangas	
Subscriber and/or Mentor Setlementti Louhela ry, Irene Apell	
Abstract <p>The subscriber oh this thesis is the morning and afternoon activities for children and young people with special needs in Setlementti Louhela. Erla offers safe and meaningful activities for intellectually disabled children and young people who are attending their basic education.</p> <p>The purpose of this thesis is to test and evaluate different kind of functional methods that are used in small group activity to improve emotional skills. The aim is to collect information of the present state of the feeling group, think over ideas to develop the activity and hear children's opinions. The material of the research has been collected by using individual interview, observation, information from instructors of Erla and the feedback from the participants.</p> <p>This research shows that there is need for feeling group activity and it has been useful way to improve emotional skills. The feedback from the participants, instructors and other adults in children's lives has been positive. Emotional skills are important in social relationships and in different group activities. Learning the skills takes time and requires multiple repetitions as well as the support of adults. By using functional methods it is easier for children to express themselves and their feelings.</p> <p>The thesis has a good connection to my industry because emotional skills are constantly present while working with people and groups. Results and methods can be used in different environments and with people in different ages to support emotional skills. This thesis is also supporting my own professional competences as instructor.</p>	
Keywords emotional skills, functional methods, intellectual disability, creative activity	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TAUSTA JA TAVOITE	6
2.1 Setlementti Louhela	6
2.2 Eryistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta	7
2.3 Tavoitteet ja tarkoitus	8
3 TIETOPERUSTA	9
3.1 Kehitysvammaisuus	9
3.2 Tunnetaidot	10
3.3 Ryhmätoiminta	12
3.4 Luova toiminta ja toiminnalliset menetelmät	13
4 TOTEUTUS	14
4.1 Ideointi tiimin kanssa	14
4.2 Havainnointi	15
4.3 Haastattelut	15
4.4 Lapsilta kerätty palaute	17
5 FIILISKERHO	17
5.1 Historia	18
5.2 Toiminnan lähtötilanne ja tavoitteet	18
5.3 Toiminnasta saatu palaute	19
6 TOIMINTAKERRAT KEVÄÄLLÄ 2017	20
6.1 Aloitukset ja suunnittelu	21
6.2 Itsetutkiskelu	22
6.3 Musiikkimaalaus	22
6.4 Unelmakartta	23
6.5 Valokuvaus	24
6.6 Kehollinen ilmaisu	25
6.7 Sanataide	27
6.8 Luonto- ja seikkailutoiminta	29
7 YHTEENVETO	31
7.1 Pohdintaa tutkimusmenetelmistä	31
7.2 Tulokset ja kehittämisideat	32
7.3 Lopuksi	35
LÄHTEET	37
LIITTEET	40
Liite 1. Havainnointilomake	40
Liite 2. Lasten haastattelulomake	41
Liite 3. Tunnepuu	42
Liite 4. Lasten haastatteluiden vastausten koonti	42
Liite 5. Kaverikirjasivu	46

1 JOHDANTO

Lasten ja nuorten tunne- ja sosiaalitaidot nostetaan yhä useammin esille. Tunne- ja kaveritaitojen tärkeys on huomioitu ja nostettu esille nykyään jo opintosuunnitelmassa ja sisällytetään lasten koulupäiviin (Opetushallitus 2016). Tunteet ovat läsnä ihmisen jokapäiväisessä toiminnassa ja tunnetaitojen oppiminen on tärkeää, jotta ihminen selviää vuorovaikutustilanteissa (Eskola 2017).

Tunne-elämään liittyvien taitojen osaaminen on elämän perustaitoja, joiden merkitys huomataan usein vasta niiden ollessa puutteelliset tai heikot. Varhaisella tunnetaitojen puutteiden huomaamisella voidaan ennaltaehkäistä haasteita lapsen tai nuoren elämässä tulevaisuudessa. ”Tunnetaitava” lapsi pärjää paremmin elämässään – vastoinkäymisissä ja hyvissä asioissa. Positiivisen minäkuvan vahvistaminen ja itsetuntemus ovat ensimmäisiä asioita tunnetaitojen pohjaa luotaessa. Kehitysvammaisilla on usein haasteita tunneilmaisuun ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvissä taidoissa, ja he tarvitsevat näissä asioissa enemmän tukea. Kuitenkin tunneasioiden huomioiminen jää harmillisen vähäiseksi kehitystä ja kasvua arvioitaessa.

Olen työskennellyt Setlementti Louhelan erityistä tukea tarvitsevien lasten- ja nuorten toiminnassa (Erla) syksystä 2011 lähtien ja työnkuvaani kuuluu erityislasten ja -nuorten ohjaaminen päivittäisessä arjessa sekä toiminnan suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen yhdessä tiimin kanssa. Keväällä 2016 Erlassa nousi tarve tunnetaitoja kehittäväälle pienryhmätöiminnälle, jolloin aloitettiin fiiliskerhotoiminta. Minun vastuullani toiminta on ollut syksystä 2016 lähtien, jolloin jo aloin kypsyttellä ajatusta opinnäytetyöstä aiheen parissa. Vastaavan ohjaajan kanssa keskusteltuani opinnäytetyöni aihe saatiin lyötyä lukkoon vuoden 2017 alussa.

Tutkin työssäni erilaisia toiminnallisia menetelmiä, joita käytetään tai voisi käyttää Erlan fiiliskerhossa. Tutkin, miten erilaiset menetelmät toimivat kehitysvammaisten lasten ja nuorten pienryhmissä sekä pohdin, miten fiiliskerhoa voisi vielä jatkossa kehittää. Perehdyn myös lasten mielipiteisiin ja ajatuksiin fiiliskerhosta.

Opinnäytetyö on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jossa haastattelen kuutta fiiliskerhoon kevään 2017 aikana osallistunutta lasta. Toteutin opinnäytetyöni vetämällä fiiliskerhoa keväällä 2017 kahdelle eri pienryhmälle, molemmille kymmenen kertaa. Tein itse havaintoja jokaisesta toimintakerrasta, keräsin joka kerralta lapsilta välitöntä palautetta, keskustelin tapahtumista ja tuloksista muiden työntekijöiden kanssa sekä tein osallistujille loppuhaastattelut.

2 TAUSTA JA TAVOITE

Opinnäytetyöni tilaaja, Setlementti Louhelan erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta, on osa Setlementti Louhela ry:tä.

2.1 Setlementti Louhela

Setlementtityön juuret ovat 1800-luvun lopussa Englannissa, jolloin yliopistopiskelijat heräsivät teollistuneen yhteiskunnan uusiin ongelmiin - slummiutumiseen, kurjistumiseen ja syrjäytymiseen. Opiskelijat alkoivat perustaa köyhien kortteleihin kansalaiskeskuksia eli setlementtejä. Työn perustana on aina ollut luottamus yhteisöiden omaan kykyyn ratkaista ongelmiaan. Liikkeen tavoitteena on edistää ihmisten välistä vuoropuhelua. (Suomen Setlementtiliitto 2017.)

Setlementtiliike rantautui Suomeen 1890-luvulla Alli Trygg-Heleniuksen perustaessa Helsingin Kallioon Kansankodin. Pysyvästi liike on asettunut Suomeen 1918, kun perustettiin Teollisuusseutujen Evankelioimisseura (myöhemmin Suomen Setlementtiliitto). Suomalaisen setlementtityön lähtökohtana alusta on lähtien ollut yhteistyön rakentaminen eri ryhmittymien välille. (mt.)

Setlementtejä toimii ympäri maailmaa ja kaikkia yhdistävät yhteiset setlementtiarvot. Setlementit ovat paikallisesti toimivia ja työn keskiössä ovat aina ihmiset, "Ihmisten keskellä, ihmisten kesken". Setlementti Louhela on yksi Suomen 34 setlementistä ja sen toiminta on alkanut Järvenpäässä vuonna 1945. (Setlementti Louhela 2017a.)

Setlementti Louhela toimii Järvenpäässä ja sen lähialueilla. Louhela on uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton yleishyödyllinen yhdistys. Työtä tehdään yhdessä paikallisten ihmisten kanssa ja tarkoituksena on vahvistaa ja luoda osallistavia yhteisöjä, joissa erilaiset ihmiset kohtaavat (Setlementti Louhela 2017b.)

Setlementti Louhelan toiminnassa voidaan erottaa kaksi toimintalinjaa: kansalaisjärjestötoiminta ja toimintaympäristön ja ihmisten tarpeista nousevien varhaiskasvatus-, sosiaali- sekä ohjaus- ja koulutuspalveluiden tuottaminen. Kokonaisuuteen kuuluu myös Louhelan tytäryhtiö Louhelan juhla- ja pitopalvelu Oy. Kansalaistoiminnan (olohuonetoiminta, vapaaehtoistoiminta ja monikulttuurinen työ) tavoitteena on vahvistaa osallistujien osallisuutta, antaa mahdollisuuksia voimaantua ja tukea lähimmäisten elämää. Palvelutuotantoon kuuluvat Louhelan päiväkoti, erityistä tukea tarvitsevien lasten ja –nuorten aamu- ja iltapäivätoiminta, lasten ja nuorten kerhotoiminta, koti- ja ateriapalvelut, kuntouttava työtoiminta, sosiaalinen kuntoutus ja opintotoiminta. (mt.)

2.2 Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta

Louhelan erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta (Erla) on lievästi ja keskivaikeasti kehitysvammaisille, peruskouluaan suorittaville lapsille ja nuorille tarjottavaa palvelua. Kaikki kerholaiset käyvät Järvenpäässä Juholan erityiskoulua. Kerhopaikan myöntää Järvenpään kaupungin vammaispalvelut. Erlassa on 25 lasta, kuusi ohjaajaa, yksi henkilökohtainen avustaja sekä vaihtelevasti työkokeilijoita ja harjoittelijoita. Ohjaajilla on monenlaista koulutustaustaa: nuoris- ja vapaa-ajanohjaaja, lähihoitaja, sosionomi, lastenohjaaja, ohjaustoiminnan artonomi, aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaaja.

Toiminnan tavoitteena on tarjota monipuolista, mielekästä ja turvallista vapaaajantoimintaa. Aamukerho toimii Juholan koululla ja iltapäivällä lapset tulevat koulusta Erlan omaan kerhotilaan, joka sijaitsee lyhyen matkan päässä lasten koululta Järvenpään Kyrölässä. Kerhoviikkoon mahtuu erilaisia ohjattuja toimintoja (liikunta-, retki-, tunne-, sadutus- ja mediaryhmät, musiikkihetki, kädentaidot, leivonta) sekä vapaata leikkiä ja ulkoilua.

Kerhossa kannustetaan lapsia omatoimisuuteen ja vahvistetaan sosiaalisia taitoja sekä osallisuutta. Toiminnan suunnittelussa otetaan huomioon lasten ja perheiden toiveet sekä lasten yksilölliset vahvuudet ja kehitystaso. Ohjaajat tekevät tiivistä yhteistyötä kodin, koulun, terapeuttien ja muiden lasten kanssa toimivien aikuisten kanssa.

2.3 Tavoitteet ja tarkoitus

Idea opinnäytetyölle tuli esille, kun juttelin Erlan vastaavan ohjaajan kanssa mahdollisista tutkimusta vaativista aiheista. Aihe oli jo aiemmin kiinnostanut itseäni ja nyt piti vielä miettiä sopivaa näkökulmaa opinnäytetyölle. Tulimme yhdessä siihen tulokseen, ettei tarvetta olisi varsinaiselle työkalupakille, vaan nimenomaan erilaisten menetelmien testaukselle ja arvioinnille sekä ideoille, miten toimintaa voisi kehittää ja viedä eteenpäin tavoitteellisesti. Menetelmäpakin kokoaminen tulisi tavallaan siinä sivussa.

Erityislapsilla voi esiintyä usein haasteita tunne-elämän taidoissa ja sosiaalisissa tilanteissa toimimisessa (Ruoho & Ihatsu & Kuorelahti 2001, 249). Tunneasiat saattavat myös jäädä diagnoosin varjoon. Tunnetaitojen opettelu on erityislapsille tärkeää, koska edes tunnesanasto ei välttämättä ole heille tuttua. Harjoittelun on lähdettävä alkeista ja perusasioista – tunteiden tunnistamisesta ja nimeämisestä. Erityislapsilla uusien asioiden omaksuminen voi olla vaikeampaa ja siihen tarvitaan enemmän toistoja ja aikaa. Fiiliskerhossa osallistujat pääsevät osallistumaan ohjattuun ja tavoitteelliseen tunnetaitojen opetteluun. Heillä on mahdollisuus saada myönteistä mallia tunteiden kanssa toimimiseen.

Tarkoituksena on testata erilaisia toiminnallisia menetelmiä tunnetaitoja tukevassa fiiliskerhotoiminnassa. Tavoitteena on, että opinnäytetyön aikana kerätystä materiaalista ja menetelmistä on hyötyä tulevaisuudessa fiiliskerhon vetäjälle sekä muille työntekijöillä ihan perusarjessakin. Tavoitteena on myös tutkia, miten fiiliskerhotoimintaa voisi jatkossa kehittää. Opinnäytetyön tulokset käydään läpi yhdessä työtiimin kanssa.

3 TIETOPERUSTA

3.1 Kehitysvammaisuus

Maailman terveysjärjestön (WHO) tautiluokitus, ICD-10 (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems), perustuu toimintakykyyn ja määrittelee älyllisen kehitysvammaisuuden olevan tila, jossa henkilön henkisen suorituskyvyn kehitys on estynyt tai epätäydellinen. Erityisesti kehitysiässä ilmaantuvat taidot eli yleiseen henkiseen suorituskyykyyn vaikuttavat taidot (kognitiiviset, kielelliset, motoriset ja sosiaaliset taidot) ovat puutteellisesti kehittyneitä. Luokitus jakaa kehitysvammaisuuden neljään eri asteeseen: lievään, keskivaikeaan, vaikeaan ja syvään kehitysvammaan. (Kaski & Manninen & Pihko 2012, 16.)

AAIDD:n (American Association of Intellectual and Developmental Disabilities) määritelmän mukaan: "Kehitysvammaisuus on vammaisuutta. Sitä luonnehtivat huomattavat rajoitukset sekä älyllisissä toiminnoissa että adaptiivisessa käyttäytymisessä ilmeten käsitteellisissä, sosiaalisissa ja käytännöllisissä taidoissa. Tämä vammaisuus on saanut alkunsa ennen kuin henkilö on täyttänyt 18 vuotta." (Vernereri 2017a.) Määritelmässä älylliselle kehitysvammaisuudelle on ominaista merkittävän keskimääräistä heikomman älyllisen suorituskyvyn (ÄO alle 70-75) lisäksi rajoituksia kahdessa tai useammassa seuraavista adaptiivisten taitojen osa-alueista: kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteisöissä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. (Kaski ym. 2012, 16.)

Suomessa voimassa olevan kehitysvammalain mukaan kehitysvammaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977). Suomen laissa ei ole määritelty tarkkaa ylärajaa kehitysvammaisuuden alkamiselle. Kuitenkin, jos älyllinen suorituskyyky heikentyy 18-vuotiaana tai sen jälkeen, puhutaan yleensä dementias-ta. (Kaski ym. 2012, 17.)

Suomessa arvioidaan älyllisen kehitysvammaisuuden esiintyvän yli 50 000 henkilöllä eli noin 1 %:lla koko väestöstä. Kehitysvammaisuutta aiheuttavia tekijöitä tunnetaan useita ja niitä voidaan luokitella monin eri tavoin. Kuitenkin jopa 25 % kehitysvammaisuuden syistä jää tuntemattomaksi eikä niitä pystytä selvittämään. (Kaski ym. 2012, 21.) Kehitysvammaisuuteen voivat johtaa esimerkiksi seuraavat syyt: äidin raskaudenaikainen infektio tai myrkytys, kromosomipoikkeavuus, sikiön hapen puute synnytyksen aikana, synnytyksen aikainen aivoaurio, lapsuuden tapaturma tai synnyttämisen aineenvaihduntahäiriö (Vernerin 2017b).

3.2 Tunnetaidot

Tunnetaidot ohjaavat ihmisen jokapäiväistä käyttäytymistä ja ovat osa ihmissuhdetaitoja. Tunnetaitojen ja itsetuntemuksen lähtökohtana on kyky havaita ja tiedostaa omia tunteitaan. Kun tunnistaa ensin omia tunteitaan, on helpompi ymmärtää ja nähdä myös toisten tunteita. Omien tunteiden ymmärtämiseksi tulee ensin oppia, miksi tietty tunne nousee pintaan ja mikä sen aiheuttaa. Tunteiden ymmärtämiseen liittyy myös kyky nähdä niiden seurauksia. (Suomen Mielenterveysseura 2017.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan tunnetaitoihin liittyviä asioita harjoitellaan koulumaailmassa yli oppiainerajojen. Tunnetaitojen harjoittelu liitetään opetussuunnitelmassa muun muassa seuraaviin oppimisen kokonaisuuksiin: kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen. Tavoitteena on oppia tunnistamaan, ilmaisemaan ja säätelemään tunteita, saada myönteisiä tunnekokemuksia ja edistää myönteisen minäkäsityksen kehittymistä. Näitä taitoja oppimalla vahvistetaan oppilaiden kykyä selviytyä elämässä. (Opetushallitus 2016.)

Tunteiden ilmaisuun kuuluu taito tuoda esille tunteita, jotka on tarpeellista ilmaista. Siihen sisältyvät sekä myönteisten että hankalien tunteiden ilmaiseminen. Tunteiden säätelyllä tunteita annostellaan sopivan kokoisiksi tilanteeseen nähden. Taitava tunteiden säätelijä pärjää usein paremmin arjessa, sillä tunteet

eivät ota hänestä yliotetta. (Suomen Mielenterveysseura 2017.) Sääteilytaidon puutteet voivat näkyä esimerkiksi hallitsemattomina tunteenpurkauksina tai sisäänpäin vetäytymisenä.

Ajoittaiset ääripään reaktiot, lukkoon menemiset tai kiivastumiset, ovat luonnollisia reaktioita. Kuitenkin, jos ne ovat ainoita keinoja käsitellä tunteita, ne voivat nopeasti kääntyä itseämme tai ihmissuhteitamme vastaan. Ihminen tarvitsee tunteilleen peiliä, jotta hän ei jää niiden kanssa yksin. (Jääskinen 2017a.)

Lapsi hakee aikuiselta turvaa ja hyväksyntää sekä kanssasääteilyä vahvoille tunteilleen. Ilman mallia lapsi ei voi oppia selviytymään turvallisesti tunteiden kanssa. Tunteiden sääteilyä vastaa etuotsalohko, joka kehittyy vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Turvallisissa tilanteissa kehitys on myönteistä. (mt.) Tunnetaitojen omaksuminen vaatii useita toistoja, jotta aivojen hermoyhteydet vahvistuvat (Jääskinen 2017b).

Ilmaisua voi vähitellen vapauttaa lapsen kokemus siitä, että aikuinen on kiinnostunut hänen kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Avoin ilmapiiri ja muiden ryhmäläisten näyttämä malli tukevat lapsen tunneilmaisua. (mt.) Ryhmässä, toisten läsnä ollessa lapsi huomaa ja oppii ymmärtämään, että muillakin on samanlaisia tunteita kuin itsellä eikä tilanteissa ole mitään hävettävää (Peltonen & Kullerberg-Piilola 2005, 29).

Lapset harjoittelevat sosiaalisia taitoja ja tunteisiin liittyviä asioita vertaissuhteissa toimimalla siis yhdessä sellaisten kanssa, joihin he ovat tasavertaisessa suhteessa. Vertaissuhteissa lapset rakentavat ja tarkentavat kuvaa itsestään vertailemalla itseään muihin sekä saamalla palautetta muilta siitä, millainen itse on. Kokemukset vaikuttavat myös lapsen käsitykseen toisista ihmisistä. Yhteistoinnassa on mahdollista saada kokemuksia omista tunnereaktioista ja opetella tunteiden sääteilyä aikuisen tuella. (Rajala 2006, 40-41.) Kun tunnetaitoja harjoitellaan etukäteen ennen tunnekuohua, onnistuu taitojen käyttöön ottaminen todennäköisemmin myös tunnekuohun ollessa päällä tai ainakin sen jälkeen (Jääskinen 2017b).

Lapsi tarvitsee kokemusta siitä, että hän on hyväksytty rakentaakseen hyväksyvää asennetta myös itseään kohtaan. Tällaisia kokemuksia voi saada esimerkiksi kotona, muissa kasvatusympäristöissä tai erillisissä tunnetaitoryhmissä. (mt.) Nykytiedon mukaan ihminen voi paremmin kyetessään kokemaan, näyttämään ja vastaanottamaan erilaisia tunteita (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 12). Kaikki tunteet ovat sallittuja, mutta lapsille tulee opettaa oikeanlaisia keinoja niiden ilmaisemiseen.

Tunnetaitojen osaaminen ei tarkoita vain sitä, että on taitava puhumaan tunteistaan. Myös kosketus, sana, äänenpaino, ilme, ele, teko tai tekemättä jättäminen ovat osa tunnetaitojen hallitsemista. (Peltonen ym. 2005, 17.)

Terve itsetuntemus ja tunnetaidot ovat keskeisiä suojaavia tekijöitä mielenterveysongelmille. Tunnetaitoja tarvitaan toimivien ihmissuhteiden luomiseen, tunnemyrskyistä selviämiseen, opiskelukyvyyn parantamiseen, omasta hyvinvoinnista huolehtimiseen ja oman näköisen elämän rakentamiseen. (YTHS 2017.)

3.3 Ryhmätoiminta

Ihmiset joutuvat elämänsä kanssa toimimaan monenlaisissa eri ryhmissä eri elämänalueillaan. Ryhmässä toimiminen vaatii yksilöiden välistä vuorovaikutusta. (Kataja & Jaakkola & Liukkonen 2011, 15.)

Ryhmällä tarkoitetaan kahden tai useamman henkilön muodostamaa yhteenliittymää. Ryhmä voi olla sattumanvaraisesti muodostunut tai sillä voi olla yhteinen, tiedostettu tavoite yhdessäololleen. Ryhmäläisten tulee olla tietoisia ryhmään kuulumisesta ja sen päämäärästä, jotta he voivat kokea muodostavansa ryhmän. Ryhmään sitoutuminen on tärkeä osa toiminnan onnistumisen kannalta. (Karkkulainen & Airaksinen & Ala-Vannesluoma & Kastu & Pirhonen 2015, 16.) Pienryhmä määritellään ryhmäksi, jossa on enintään 10 yksilöä. Pienryhmä mahdollistaa sen, että kaikki ryhmän jäsenet voivat olla vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Kataja ym. 2011, 15.)

Toimivan ryhmän lähtökohtana on turvallisuus. Turvallisuuden edellytyksenä on ryhmäytyminen ja osallistujien tutustuminen toisiinsa. Ohjaajan tehtävä on luoda rajat ryhmälle ja olla tukemassa turvallisen ryhmän rakentamisessa ja ylläpitämisessä koko toimintakauden läpi. (Salovaara & Honkonen 2011, 24-25.)

3.4 Luova toiminta ja toiminnalliset menetelmät

Luova toiminta on toimintaa, jossa synnytetään jotain uutta. Sen kautta voi tutkia itseään ja ympäristöään sekä ilmaista ajatuksiaan ja kokemuksiaan muille ja tulla kuulluksi. Luovuuden kautta voidaan tutkailla tätä hetkeä, tulevaisuutta tai työstä menneisyyden tapahtumia. Luovuudessa vaaditaan heittäytymistä ja opitaan sietämään epävarmuutta ja keskeneräisyyttä. Jotta luovuus voi kukoistaa, tarvitaan siihen aikaa sekä turvallinen ja kunnioittava ilmapiiri. Luovan toiminnan avulla voidaan harjoitella vaihtoehtoisia tapoja toimia ja sitä kautta uudenlaisia rooleja ja vaihtoehtoja arkielämään. (Karkkulainen ym. 2015, 10-11.)

Toiminnalliset menetelmät ovat tekemisen ja toiminnan kautta tehtäviä harjoituksia, joilla tavoitellaan yksilön ja ryhmän toiminnan ja oppimisen aktivoimista. Toiminnallisissa menetelmissä luotetaan yksilön ja ryhmän omiin kykyihin tehdä ja oppia oivaltamaan. (Kataja ym. 2011, 30.) Toiminnallisilla menetelmillä voidaan tarkoittaa hyvin monenlaisia tekemisiä: liikuntaa, leikkimistä, kuntoutusta, ruoanlaittoa, musiikkia, kuvataidetta jne. (Karkkulainen 2011, 10). Toiminnallisten ja luovien menetelmien avulla voidaan tehdä yhdessä iloa tuottavia asioita. Toiminnalla voidaan pyrkiä voimaantumiseen, jossa ihminen alkaa uskoa itseensä ja omiin kykyihinsä ja sitä kautta uskaltaa tehdä asioita, joihin ei aiemmin uskonut pystyvänsä. (Karkkulainen ym. 2015, 13.)

Toiminnallisessa työskentelyssä tavoitellaan aina turvallista ilmapiiriä. Toimintaan saa halutessaan osallistua tai seurailta ilman paineita vain sivummalta, jos itsestä siltä tuntuu. Jokaisella osallistujalla tulee olla mahdollisuus tuoda toimintaan asioita ja omia mielipiteitään tai halutessaan jättää asioita kertomatta. Vapaaehtoisuuden periaatteesta kiinnipitäminen ja turvallisen ilmapiirin ylläpitäminen ovat ohjaajan tehtäviä. (mt., 21.)

Keskustelu ja palautteen antaminen ovat tärkeä osa toimintaa sekä työskenteilyn aikana että sen jälkeen. Palautteen kautta voidaan kehittää toimintaa ja saada tukea seuraavien kertojen suunnitteluun ja toteutukseen. (mt., 21-22.) Harjoitusten purku myös syventää asioiden käsittelyä ja antaa mahdollisuuden opittujen taitojen soveltamiseen arkielämässä (Kataja ym. 2011, 30).

Toiminnallisia menetelmiä voidaan käyttää eri-ikäisten kasvun tukemiseen. Ryhmiä tulee ohjata siten, että ohjattavien välille luodaan luontevaa vuorovaikutusta ja tilaa annetaan myös hiljaisuudelle ja odottelulle. Ohjauksen suunnittelussa ja toteutuksessa on hyvä ottaa huomioon ryhmien toimintaan liittyviä perusasioita sekä osallistujien taustat ja elämäkokemukset. Oman ja osallistujien turvallisuuden takaamiseksi aiheiden ei kannata olla liian raskaita ja asioista tulisi puhua yleisemmällä tasolla. (Karkkulainen ym. 2015, 23).

4 TOTEUTUS

4.1 Ideointi tiimin kanssa

Fiiliskerhon vetäminen on ollut yhden ohjaajan vastuulla, mutta aihepiireistä ja ryhmään sopivista lapsista keskustellaan yhdessä muun tiimin kanssa. Opinnäytetyötäni varten kysyin tiimipalaverissa muun tiimin ideoita ja odotuksia fiiliskerhon suhteen.

Palaverissa tuli esille, että osa ei edes tiennyt, mitä kummaa oikein teemme fiiliskerhossa. Avasin tiimille sen hetkisen toiminnan rakennetta, sisältöjä ja tavoitteita. Kerroin opinnäytetyöni tarkoituksesta ja ajatukseni tiedonkeruumenetelmistä, joita aion työssäni käyttää. Keskustelimme siitä, miten vaikeaa on arvioida lasten tunnetaitojen kehittymistä ja että muutokset voivat olla niin hitaita, ettemme edes pääse kaikkien kohdalla niitä näkemään. Toisaalta, vaikka tulokset eivät näkyisi meillä kerholla, voi edistymistä tunneasioissa tapahtua jossain muualla. Mietimme myös fiiliskerhon ohjaajan kouluttautumisen tarvetta, pitääkö toiminnan ohjaajalla olla erityiskoulutusta vai riittääkö oma kiinnostuneisuus asiaan.

Kaikilla oli yhtenäinen mielipide siitä, että tunnetaitoja kehittäväälle toiminnalle on Erlassa tarvetta. Tiimi toivoi kevään fiiliskerhossa käytettävän valokuvausta, tanssia, maalausta, musiikkia, kirjallisuutta, haavekarttaa ja ulkoilua. Sovimme tulevien ryhmien kokoonpanoista ja aikatauluista yhdessä.

4.2 Havainnointi

Havainnointi on tiedonkeruun välttämätön perusmenetelmä, jota voidaan käyttää sekä käyttäytymisen että kielellisten ilmaistusten tarkkailuun. Havainnointi on reaktiivista (kohde on siitä tietoinen) tai ei-reaktiivista (kohde ei ole tietoinen). Havainnointi sopii tutkimukselle erityisen hyvin silloin, kun/jos tutkittavilla henkilöillä on kielellisiä vaikeuksia tai kun halutaan analysoida vuorovaikutusta. (Hirsjärvi&Hurme 2016, 37-38.)

Omalla havainnoinnillani olen kerännyt suuren osan opinnäytetyöni aineistosta. Havainnoin ryhmäläisiä ja toimintaa ja kirjasin tapahtuneet asiat jälkikäteen itselleni ylös. Havainnoinnin lisäksi ja sitä täydentämään halusin rinnalle (ohjatut) loppuhaastattelut.

Olin suunnitellut, että jokaiselle toimintakerralle tulisi myös ulkopuolinen (joku toinen työntekijä) havainnoimaan toimintaa, mikä ei valitettavasti toteutunut kuin muutamalla ensimmäisellä kerralla. Huomasin, että vaihtuva havainnoija vaikutti ryhmän toimintaan negatiivisesti ja teki tunnelmasta jännittyneemmän. Tässä vahvistui myös turvallisen ja tutun ryhmän merkityksellisyys. Haasteena oli lisäksi se, että kahden ohjaajan sitominen fiiliskerhoon vei ajoittain liikaa resursseja muulta ryhmältä. Havainnointia varten tein lomakkeen (liite 1.), jonka oli tarkoitus olla havainnoijan tukena.

4.3 Haastattelut

Alun perin oli ajatuksena tehdä lapsille sekä alku- että loppuhaastattelut. Jouduin kuitenkin jättämään alkuhaastattelut pois aikatauluhaasteista johtuen. Lisäksi ajattelin, että tarkoituksena on enemmänkin eri menetelmien testaus eikä niinkään yksittäisten lasten kehittymisen arvioiminen. Jälkikäteen ajateltuna alkuhaastattelut olisivat olleet hyödylliset mm. alkutilannetta tarkasteltaessa.

Alkuhaastattelun teemojen ja lomakkeen miettiminen olisi vain pitänyt saada aloitettua tarpeeksi ajoissa.

Haastattelu on hyvin yleinen keino hankkia tietoa, kun halutaan kuulla ihmisten mielipiteitä ja ymmärtää ihmisten toimintatapoja. Menetelmänä haastattelu on hyvin joustava ja sitä voidaan käyttää monenlaisiin tarkoituksiin. Haastattelu on keskustelu, jolla on tarkoitus. Haastattelujen tulosten yleistäminen on haastavaa, sillä tuloksiin sisältyy aina tulkintaa. (Hirsjärvi ym. 2016, 11-12.) Haastattelun tarkoituksena on kerätä tietoa haastateltavan ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista (mt., 41).

Valitsin yksilöhaastattelun (liite 2.) tutkimustavakseni, koska halusin kuulla osallistujien mielipiteitä mahdollisimman vapaasti ja päästä rauhassa keskustelemaan jokaisen kanssa yksitellen. Fiiliskerhon osallistujamäärä oli myös niin pieni, että haastatteluilla ajattelin saavani enemmän irti totuuden mukaisia kommentteja lapsilta kuin mitä pelkällä havainnoilla ja palautteen keräämisellä. Haastattelun edetessä pystyin myös pyytämään tarkennuksia ja selvennyksiä haastateltavien kommentteihin. Pyrin kysymään asioita useammalla eri tavalla ja kysyin tarkennuksia, jos minusta tuntui, ettei lapsi ymmärtänyt kysymystä tai vältteli vastaamista. Lasten vastauksia ei pystynyt ennustamaan etukäteen millään lailla.

Haastatteluissa käytin sanallisen viestinnän lisäksi Talking mats –menetelmää selkeyttämään haastattelua. Talking mats- eli keskustelumattomenetelmä on kehitetty Skotlannissa Stirlingin yliopistossa tukemaan puhe- tai ymmärtämisvaikeuksia omaavien henkilöiden mielipiteenilmaisua. Menetelmässä käytetään kuva- tai sanakortteja havainnollistamaan asioita, joista keskustellaan ja kysytään mielipidettä. (Papunet 2017a.) Kuvalla voi havainnollistaa sisältöä, jonka ymmärtäminen muuten on haastavaa. Kuvakommunikoinnissa on tärkeää sanallistaa kuvien kautta välittyvää viestiä ja tarkentaa, että viesti on ymmärretty oikein. (Papunet 2017b.)

Haastatteluja varten tein kortit fiiliskerhon aikana tehdyistä toiminnoista sekä joitain ylimääräisiä kortteja kuvaamaan asioita, joita olisi voitu tehdä. Kuvakorttien tarkoituksena oli visualisoida kysyttäviä asioita, jotta haastateltavien olisi helppo ymmärtää, mistä puhutaan. Kuvat toimivat myös keskustelun virittäjinä. Annoin lasten tutkia kuvia rauhassa ennen varsinaisen haastattelun alkua ja toivoin aloitteen tulevan haastateltavilta itseltään kuvien pohjalta. Moni alkoikin oma-aloitteisesti asetella kuvakortteja eteensä järjestykseen ja ”tykkään”/ ”en tykkää” –pinoihin. Keskustelun oli tarkoitus olla vapaata ja kysyin valmiin lomakkeen väittämiä aina sopivissa väleissä.

4.4 Lapsilta kerätty palaute

Lapsilta saadun tiedon ja kokemusten tulisi olla aikuisten ammattiosaamisen ohella keskiössä, kun suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan toimintaa. Aikuisten tulisi jatkuvasti ja aidosti olla kiinnostuneita lasten mielipiteistä ja osoitettava sitä konkreettisesti (Karlsson 2014, 186). Ryhmän mielipiteiden kysymisellä ja kuulemisella viestitetään, että heihin luotetaan ja heillä on mahdollisuus vaikuttaa ympärillään tapahtuviin asioihin. Tällä vahvistetaan siis tunnetta osallisuudesta.

Jokaisen toimintakerran aikana ja etenkin lopuksi keräsin lapsilta välitöntä palautetta toiminnasta. Keskustelimme toimintakertojen herättämistä ajatuksista ja käytin palautteen keräämisessä erilaisia kuvakortteja, tunnepuuta (liite 3.) ja tunnejanaa.

5 FIILISKERHO

Fiiliskerho on jo kiinteäksi osaksi tullutta pienryhmätoimintaa Louhelan erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminnassa. Toiminnassa ja sen suunnittelussa otetaan huomioon lasten eri kehitystasot (kielellinen kehitys, sosiaalinen kehitys), vireystaso, turvalliset tilat ja välineet sekä jokaisen osallistujan yksilölliset persoonallisuuden piirteet ja minäkuva.

Pienryhmässä on noin neljä lasta ja ryhmä kokoontuu kerran viikossa samalla kokoonpanolla yleensä koko syys- tai kevätkauden ajan. Toimintaa ohjaa yleensä koko kauden yksi ja sama ohjaaja. Kun ryhmää vetää sama ohjaaja useamman kerran, mahdollistuu luottamussuhteen rakentaminen osallistujien ja ohjaajan välillä.

5.1 Historia

Fiiliskerhoa on edeltänyt keskustelukerho, joka sisälsi keskustelemista eri aiheista ja rentoutumisharjoitteita pienryhmässä. Tarkoituksena oli harjoitella omien mielipiteiden ilmaisemista ja muiden kuuntelemista sekä tulla kuulluksi ryhmässä. Keskustelukerho alkoi Erlassa syksyllä 2015. (Apell 2017.)

Keväällä 2016 Erlan vastaava ohjaaja kävi tunnetaitokoulutuksessa, jonka myötä ryhdyttiin miettimään, miten tunnetaitoja voisi opetella Erlassa toiminnallisten menetelmien avulla. Keskustelukerhoon päätettiin alkaa liittämään tunneasioiden harjoittelua toiminnallisilla menetelmillä ja sen myötä nimi muuttui fiiliskerhoksi. Ryhmään valittiin lapsia, joiden sillä hetkellä ajateltiin eniten hyötyvän pienryhmänä toteutettavasta tunnetaitojen harjoittelusta. (Apell 2017.)

Syksyllä 2016 fiiliskerhon ohjaaminen siirtyi minun vastuulleni. En ollut koskaan ohjannut tunnetaitoryhmiä ja alkuun koin suurta epävarmuutta ryhmän vetämiseen liittyen. Tutustuin etukäteen edellisen ohjaajan muistiinpanoihin fiiliskerhosta, mutta alusta lähtien minua kannustettiin tekemään toiminnasta oman näköistäni ja kokeilemaan erilaisia juttuja. Muistan, että fiiliskerhon ohjaaminen koettiin jo tällöin tiimissä haastavaksi asiaksi, tunteista puhuminen ja niihin pureutuminen on vaikeaa myös ohjaajille.

5.2 Toiminnan lähtötilanne ja tavoitteet

On tärkeää, että ihminen saa ja pystyy jollain tavoin viestimään asioita muille ihmisille ja ihminen tulee myös aidosti kuulluksi (Karlsson 2014, 169). Fiiliskerhossa on ollut jo keskustelukerhoajoista yhtenä tavoitteena se, että lapset pää-

sevät jakamaan omia ajatuksiaan muille ja kokevat heidän mielipiteillään olevan merkitystä. Keskustelun ja kuuntelun harjoittelulle halutaan luoda turvallinen ympäristö ja oma aikansa. Kommunikointitavasta riippumatta kaikille on yhtä lailla tärkeää tulla ymmärretyksi ja kuulluksi – oli se sitten puheen, viittomien, kuvien tai jonkun muun välityksellä. Kaikessa fiiliskerhotoiminnassa oleellista on läsnäolo, yhdessä tekeminen ja oppiminen sekä aito kuunteleminen.

Useilla lapsilla Erlassa on erilaisia puutteita kommunikoinnissa ja tunnetaidoissa. Heillä on esimerkiksi puutteita kielellisessä kehityksessä, jotka tuovat haasteita itsensä ilmaisemiseen ymmärrettävästi. Tunteiden säätelyyn ja ilmaisuun liittyvät puutteet ovat myös yleisiä.

Fiiliskerhon tavoitteena on tunnetaitojen (tunnistaminen, nimeäminen, ilmaisu, hyväksyminen) harjoittelun lisäksi osallistujien itsetuntemuksen ja -varmuuden lisääminen, minäkuvan vahvistumisen ja tunteiden herättely. Tarkoituksena on myös harjoitella kaveri- ja ryhmätyötaitoja, oppia uusia asioita itsestään ja muista sekä saada onnistumisen kokemuksia.

5.3 Toiminnasta saatu palaute

Fiiliskerhoa ja sen ideaa on alusta lähtien avattu vanhemmille ja yhteistyötahoille, ja myönteinen palaute on vahvistanut ajatusta fiiliskerhon tarpeellisuudesta (Apell 2017). Erään lapsen puheterapeutti antoi palautetta, että hänen asiakkaansa on alkanut käyttää enemmän tunnesanoja kertoessaan asioita arjestaan. Ohjaajilla on myös kokemus, että haastavien tilanteiden selvittäminen kerholaisten kanssa on helpottunut.

Vuoden 2016 lasten asiakaskyselystä saatiin positiivista palautetta fiiliskerhotoiminnasta, joka innosti myös opinnäytetyöni tekemisessä. Lapset kertoivat tykkäävänsä fiiliskerhosta ja oppineensa siellä esimerkiksi uusia tunteita. Rentoutukset ja keskustelut olivat jääneet monilla mieleen. Kyselystä kävi myös ilmi, että ne lapset, jotka eivät olleet osallistuneet fiiliskerhoon, olivat uteliaan kiinnostuneita siitä. (Erlan lasten asiakaskyselyn tulokset 2016.). Fiiliskerhoon osallistuneiden lasten kommentteja toiminnasta syksyiltä 2016:

”Tykkään, kiva kun on hiljaista, tunteet, hassuttelua, venyttelyä, rentoutus ja musiikkia.”

”Fiiliskorteilla oli helpompi hallita tunteita, mikä on kivaa ja mikä ei. Ja mikä vihastuttaa. Haluaisin käyttää fiiliskortteja muulloinkin.”

6 TOIMINTAKERRAT KEVÄÄLLÄ 2017

Ryhmiin osallistujat valittiin yhdessä Erlan ohjaajatiimin kanssa sen mukaan, kenen koettiin eniten hyötyvän tunnetaitoja kehittävistä toiminnoista. Ryhmään valituilla oli erilaisia tunne-elämään ja itseilmaisuuksiin liittyviä haasteita. Muodostimme kaksi ryhmää, joissa toisessa oli neljä lasta ja toisessa kolme. Yhdellä kerralla poikkeuksellisesti yhdistimme kaksi erillistä ryhmää yhdeksi isommaksi, sillä halusimme testata isomman ryhmän toimivuutta ja kahden ohjaajan osallistumisen vaikutusta.

Toimintakertoja oli molemmilla ryhmillä yhteensä kymmenen. Yhden kerran kesto vaihteli 30 minuutin ja yhden tunnin välillä. Ryhmille muodostui ajan myötä yhteiset, ääneen lausumattomat toimintatavat, vaikka alkuun ei laadittukaan/kirjattu varsinaisia yhteisiä sääntöjä ryhmälle.

Teema ja menetelmä vaihtelivat eri kerroilla. Tuokioiden perusrakenne pysyi kuitenkin lähes aina samana.

1. **Alkuun päivän fiilisten läpikäyminen** (kuvakorttien tai kuvien avulla)
2. **Päivän aiheeseen virittäytyminen**
3. **Varsinainen toiminta**
4. **Toiminnan purku ja palautteen kerääminen** (mitä tehtiin, millaiselta toiminta tuntui, opittiinko tai koettiin jotain uutta?)
5. **Loppurentoutus** (mahdollisuuksien mukaan)

Omien tunteiden ja päivän fiilisten kertomisen tukena käytettiin esimerkiksi nallekortteja ja tunnepuuta (Liite 3.), josta sai valita omaa tunnetilaansa parhaiten kuvaavan hahmon. Osa pystyi liittämään omat ajatuksensa kortteihin selkeästi ja osa valitsi vain hauskimman tai muuten itselleen merkittävän kuvan tai hahmon. Kuvista pyrittiin kuitenkin aina löytämään tunnetila, joka hahmolla voisi olla. Nallekorkeissa nallet ilmentävät erilaisia tunteita ja tuntemuksia, ja niiden avulla voidaan keskustella, tunteista, muutoksista ja tapahtumista, omasta elämästä sekä tutkia omaa identiteettiä (Pesäpuu ry. 2017).

Lasten haastatteluista saatuja kommentteja toimintakerroista on lisätty tekstiin toimintojen kuvausten yhteyteen. Koonti haastatteluiden vastauksista löytyy työn liitteenä (liite 4.).

6.1 Aloitus ja suunnittelu

Ryhmien aloituskerroilla juteltiin uusista fiiliskerhon ryhmistä ja aikatauluista. Osallistujat saivat kertoa toiveitansa fiiliskerhon kevääälle. Ajatuksena oli myös hieman kartoittaa osallistujien mielikuvia fiiliskerhosta ja siitä, mitä heidän odotuksensa ovat. Muutama ryhmäläisistä oli osallistunut aiemmin keskustelukerhoon, josta erityisesti rentoutukset ja keskusteleminen olivat jääneet mieleen. Osa osallistujista oli jo ollut aikaisemmin fiiliskerhossa, osalle toiminta oli uutta. Tämä näkyi siinä, että osalla toiveet olivat sellaisenaan kaukaa haettuja ajattelun fiiliskerhotoiminnan tavoitteita. Toiveet pyrittiin ottamaan huomioon mahdollisuuksien mukaan edes jollain tasolla.

Ensimmäisillä kerroilla siis selvennettiin fiiliskerhon tavoitteita ja rakennetta sekä juteltiin säännöistä. Yhteisenä tuokiona oli ”Minä olen, minä pidän”-harjoitus, jossa jokainen pääsi kertomaan vähän asioita itsestään ja esittelemään itseään ja kaveriaan. Leikin tavoitteena on harjoitella itsestään kertomista, kuuntelemista ja esittelemistä sekä oman vuoron odottamista.

6.2 Itsetutkiskelu

Varsinaisen ensimmäisen kerran halusin pitää itseensätutustumiskertana, ja tähän oli jo virittäytytty aloituskerralla ”Minä olen, minä pidän” –harjoitteessa. Halusin lähteä liikkeelle itsetutkiskelusta ja lasten elämän tärkeistä ja iloa tuovista asioista sekä taidoista. Itsetunto on oman pärjäämiseen luottamista ja tunne siitä, millainen ja miten hyvä on, mihin pystyy, mitä haluaa, mitä osaa ja mitä voi oppia (Cacciatore 2017). Itsetuntemus on tärkeä pohja harjoiteltaessa tunnetaitoja. Ajatuksia suunnattiin hieman jo tulevaankin pohtimalla, mitä haluaisi vielä oppia. Jokainen pääsi täyttämään itsestään ”kaverikirjasivun” (Liite 4.) ja miettimään millainen itse on sekä piirtämään oman kuvansa. Lopuksi itsestään sai kertoa haluamiaan asioita muulle ryhmälle.

Toiminta oli mielestäni onnistunut ja lapset tykkäsivät kaverikirjasivun tekemisestä ja se tuotti heille iloa. Osan mielestä kysymykset olivat aivan liian helppoja, osa koki itseään koskevien asioiden pohtimisen vaikeaksi. Jos joku kohta tuntui liian vaikealta, se jätettiin muhimaan myöhemmäksi eikä kohtaan jääty jumittamaan. Haastatteluissa yksi lapsi kertoi kuitenkin, että: ”Minä-juttu oli pitkä ja tylsä.”

6.3 Musiikkimaalaus

Musiikin kuuntelu on hyvä tapa rentoutua ja pysähtyä. Musiikin kuuntelulla voi olla hyvin erilaisia tavoitteita, esimerkiksi analysoiminen, elämyksellisyyden tai mielihyvän hakeminen ja uuteen asiaan tutustuminen (Karkkulainen ym. 2015, 82).

Fiiliskerhossa musiikkia käytettiin luovassa musiikkimaalauksessa sekä myöhemmin erilaisissa ilmaisu- ja rentoutusharjoitteissa. Musiikkimaalauksessa oli tavoitteena luovuuden käyttäminen ja kuvataiteellinen ilmaisu musiikin kautta.

Musiikkimaalauksessa kuuntelimme kahta erilaista kappaletta ja samalla sai maalata vesiväreillä musiikin herättämien tuntemuksien mukaan. Lopuksi kävimme läpi, minkälaisia teoksia tuli ja halutessaan teokselle sai antaa nimen tai kertoa tarkemmin tarinaa maalauksen pohjalta.

Maalausta tehtiin lattialla ja lapset saivat vapaasti keskustella tehdessään. Maalauksen sai aloittaa ja lopettaa silloin kuin itsestä siltä tuntui. Joillekin oli ominaista siirtyä vähän sivummalle ja maalata hiljaa omassa rauhassa, jolloin muita ohjeistettiin antamaan kaverille tilaa. Toiset ihmettelivät, kommentoivat ja kehuivat avoimesti omaa ja muiden töitä jo maalausvaiheessa. Pohdintaa tuli myös värien sekoittamisesta, miten eri värejä tehdään ja mitä niillä voi tehdä.

Musiikkivalinnat eivät olleet kaikkien mieleen, pitäisi olla kuulemma jotain lapsille sopivampaa ja ”rokimpaa”. Yksi lapsista kuitenkin oivalsi, että kappaleissa ei voinut olla sanoituksia, jotta niistä ei tulisi suoraan ideoita maalaukseen ja luovuudelle olisi tilaa. Kuitenkin lähes kaikki kertoivat saaneensa ideoita ja inspiraatiota kuunnellun musiikin kautta. Pääosin kaikki pitivät musiikkimaalauksesta, vaikka musiikki saikin kritiikkiä. Moni haluaisi tehdä tätä toistekin. Tunnelma työskentelyssä oli rento ja turvallinen. Olisi mielenkiintoista tehdä jonkun ryhmän kanssa musiikkimaalausta useamman kerran ja seurata työskentelyn muutosta. Teoksista voisi tehdä vaikka näyttelyn kerhon seinälle.

"Musiikkimaalauksessa ylitin itseni."

"Maalaus oli hankalaa. Lensi käsiin maalia."

"Musiikkimaalaus voitaisiin tehdä toistekin."

6.4 Unelmakartta

Aarrekarttatyöskentelyn tavoitteena on tiedostaa omia unelmiaan tai asioita, joiden toivoo tapahtuvan (Harju 2000). Fiiliskerhossa aarrekartasta puhuttiin unelmakarttana ja harjoitteessa tarkoituksena oli tehdä oman elämän suunnitelua ja vahvistaa myönteistä minäkuvaa - millainen minä olen ja mitä haluan tulevaisuudessa tehdä.

Osallistujat pääsivät tekemään itselleen oman unelmakartan, johon he keräsivät asioita, joista unelmoivat tai haluaisivat omaan elämäänsä. Karttaan sai piirtää, kirjoittaa tai leikata kuvia lehdistä. Tarvittaessa aikuinen auttoi haaveiden miettimisessä ja työstämisen aloituksessa. Lopuksi ohjaaja kirjasi ylös kommentteja unelmakartasta osallistujien kertoman mukaan.

Ilman toiveille esitettyä aikarajaa, esimerkiksi mitä haluat tehdä viiden vuoden päästä, lasten oli helpompi miettiä haaveitaan. Monella unelmat liittyivät omaan, kauniiseen kotiin. Unelmakarttatyöskentely oli toimiva ja sitä voisi hyödyntää kaikkien kerhon lasten kanssa jäsentämään tulevaisuuden haaveita. Unelmakartta ja sen tekeminen herätti paljon keskustelua haaveista ja elämästä yleensä. Monilla oli tarve keskustella kartasta etenkin aikuisen kanssa ja aikaa olisi pitänyt varata työskentelylle enemmän. Jatkossa pitäisi miettiä, miten valmiita karttoja voisi hyödyntää ja miten niihin voisi palata vielä tekemisen jälkeen, etteivät haaveet unohtuisi ja jäisi vaan ”yhden kerran jutuksi”.

"Haavekartta (oli kivointa), en tiedä miksi."

"Haavekartan miettiminen (oli kivointa). Olis kiva, kun mietittäis (haaveita) enemmän."

"Simovaikea oli miettiä tulevaisuutta, mutta oli aika kiva mietiskellä."

6.5 Valokuvaus

Valokuvaukseen halusin tuoda ajatuksia voimauttavan valokuvauksen menetelmästä. En ole kouluttautunut menetelmää varten, mutta löyhästi sen pohjalta lähdimme työstämään valokuvausta osallistujien kanssa. Voimauttavassa valokuvauksessa kuvattava määrittelee itse kuvan asettelun, sen missä haluaa tulla kuvatuksi ja kuinka haluaa kuvassa näkyä (Soininen 2011, 16). Kuvaan sai halutessaan ottaa mukaan rekvisiittaa. Tavoitteena oli positiivisen minäkuvan vahvistaminen sekä itsensä näkeminen positiivisessa valossa.

Ohjeistuksen olin suunnitellut melko väljäksi ja alkuun vaikutti, etteivät osallistujat saaneet ideasta ollenkaan kiinni. Huomasin osallistujien oman kehonkuvan vaikuttavan intoon lähteä toimintaan mukaan ja heittäytyä niin vahvasti esille, mitä kuvattavana oleminen vaati. Kerhotilaympäristössä toimiminen aiheutti omat haasteensa ja ankeat rajansa tekemiselle, sillä se ei ollut kovin inspiroiva kuvausmahdollisuuksia ajatellen. Osallistujien pitäisi pystyä vapaammin valitsemaan, missä ympäristössä kuva otetaan (esimerkiksi luonnossa). Jos ohjaajia olisi ollut enemmän kuin yksi, olisi paikka voitu valita vapaammin. Jotta tämän tyyppisen toiminnan voisi järjestää paremmin, kannattaisi työstämisen olla useamman kerran kokonaisuus (suunnittelu, paikan valinta, vaatetus, tunnel-

ma), ja aiheeseen voisi liittää kameran käytön opettelua. Tällä mahdollistettaisiin se, että osallistujat voisivat kuvata myös toisiaan ja toimia vaikka pareittain.

Kuvien työstämistä jatkettiin vielä toisella kerralla taulujen tekemisellä. Osallistujat saivat valita tauluun käytettävät kuvat itsestään, taustan taululle ja miten kuvat haluaa asetella. Mietimme kuvien välittämiä tunnetiloja, tunnelmia ja ilmeitä yhdessä. Vaikka itse kuvattavana oleminen oli osalle epämiellyttävää tai kiusallista, valmiit taulut olivat ylpeyden aihe ja osallistujat tulivat nähdyksi hyvässä valossa ja olivat itse tyytyväisiä lopputulokseen. Kavereiden antama myönteinen palaute ja tuki alusta loppuun olivat merkityksellisiä.

"Valokuvauksesta erityisesti tykkäsin. Olisi ollut kiva päästä kuvaamaan enemmän itse."

"Valokuvaus. En tykkää, inhoan. Ihan tylsää, miksi muut (kuvasi) mua. Itteäni olisi mielenkiintoisempaa (kuvata)."

"Ihmisiä haluisin kuvata."

6.6 Kehollinen ilmaisu

Kehollista ilmaisua oli kahdella erillisellä kerralla. Ensimmäisellä kerralla toiminta oli ohjatumpaa ja lasten tuli enemmän vain toistaa aikuisen tekemiä liikkeitä. Toisella kerralla haettiin enemmän luovuutta itse lapsilta ja kekseliäisyyttä liikkeiden keksimisessä ja kehon käytössä. Esiintymisjuttuihin vaikutti paljon, jos toiminnassa oli ryhmän ulkopuolisia mukana tai seurailemassa. Osallistujat muuttuivat jännittyneemmiksi kuin yleensä eivätkä tuntuneet voivan antaa itsensä niin paljon.

Alkuvirittelyksi oli molemmille kerroilla tarina monenlaisista ihmisistä, jonka tahdissa tehtiin erilaisia tarinan kulkuun sopivia liikkeitä. Harjoite oli hauska ja tempaisi kaikki mukaansa. Harjoite oli oiva jäänrikkoja ja helppo aloitus muille kehollisen ilmaisun harjoitteille.

Jähmettyneet tunteet –harjoitteessa kuunneltiin taustalla soivaa musiikkia ja liikuttiin ympäri huonetta sen tahdissa. Musiikin pysähtyessä ohjaaja sanoi jon-

kin tunteen ja tehtävänä oli jähmettyä tunnetta esittäväksi patsaaksi. Tarkoituksena oli kuvata tunnetta omalla vartalolla ja ilmeellä. Myös lapset saivat sanoa tunnetiloja, jolloin syntyi keskustelua siitä, mitä ovat tunteet. Ilmaiseminen kehon kautta oli osalle haastavaa ja osa halusi piiloutua. Heittäytymiseen ja eläytymiseen piti kannustaa ja rohkaista ja toisaalta keksiä vaihtoehtoisia tapoja osallistua, jos leikkiin mukaan tuleminen tuntui ylivoimaiselta (esim. musiikkivas- taava, tunteiden keksijä).

Yhtenä harjoitteena oli muovata itsestään ja kehostaan veistoksia kuulemansa sanan perusteella, esimerkiksi suklaa, banaani, puu, tuoli. Tunnelma oli hassut- televaa ja rentoa, jokainen sai suorittaa liikkeet omalla tavallaan. Liikkumista musiikin tahtiin harjoiteltiin osallistujien mielimusiikin tahdissa eri tasoilla (seis- ten, lattiatasossa jne.). Hienoin oivallus tuli eräältä osallistujalta, kun hän sanoi, että ”kun yhdistää liikkeen ja musiikin, on lopputuloksena tanssia”. Hän oli erit- täin ylpeä oivalluksestaan.

"Monenlaiset ihmiset oli hyvä."

"Siinä mä olin hyvä, kun.. ilmeissä ja eleissä."

"Jähmettyneet tunteet en tykännyt, kun oli niin pelottava musa."

"Esiintymisjutut on hauskoja, kun siitähän on hyötyä, kun virta me- nee poisikin."

"Tykkään esiintymisestä."

Keholliseen ilmaisuun ajattelen liittyvän läheisesti myös rentoutukset ja rentou- tumisen taidon. Kevään fiiliskerhossa teimme mielikuvamatkan keijujen pariin, ohjatun hengitysharjoituksen ja sätkynukkeharjoituksen sekä pysähdyimme mu- siikin avulla rentoutuen. Lähes kaikki osallistujat toivoivat, että rentoutuksia olisi ollut enemmän. Tavoitteeni rentoutushetkien pitämisestä joka kerralla ei kuiten- kaan toteutunut, sillä aika asetti toimintahetkille omat rajoituksensa.

"Rentoutuksia enemmän."

"Ei enempää rentoutuksia, etten mä ala ihan laiskamadoksi ja ala valittamaan."

"Enemmän rentoutuksia, ei musiikkia, kun se häiritsee (rentoutus- ta)."

6.7 Sanataide

Sanataiteessa leikitellään sanoilla ja ajatuksilla sekä ilmaistaan sanottaviaan mieleenpainuvasti. Sanataiteen kautta voidaan rikastuttaa ja ruokkia mielikuvitusta, vahvistaa itsetuntemusta ja kielitajua sekä lisätä osallistujien itsevarmuutta. (Karkkulainen ym. 2015, 35.)

”Sanataide voi olla tarinankerrontaa, kuuntelua, mielikuvittelua, kirjoittamista, piirtämistä, puhumista, eläytymistä ja ihmettelyä (mt., 36).”

Sanataiteessa keskitytään käyttämään kieltä luovasti ja tuloksena voi syntyä esimerkiksi tarina, runo tai sketsi. Toiminnassa koetaan oivalluksia yksin ja yhdessä ja opitaan iloitsemaan jokaisen omasta yksilöllisestä osaamisesta. (mt., 35.)

Fiiliskerhossa käytin sanataiteen menetelmiä erityisesti runoilukerralla. Ideana oli keksiä tietynlaisia sanoja valmiisiin runopohjiin, jonka jälkeen muodostuneet teokset luettiin ääneen ja mietittiin, minkälaisia niistä tuli. Keskeisinä tavoitteina olivat sanavaraston käyttäminen, hassuttelu, yhdessä tekeminen ja uskon luominen siihen, että jokainen voi osata tehdä runon. Lopputuloksena molemmat ryhmät saivat aikaiseksi lämmittelyrunon ja loitsun. Alun perin ajatuksena oli jatkaa sanataideteemaa vielä toisella kerralla, jolloin olisimme tehneet sadutusta ryhmien kanssa. Tämä kerta ei valitettavasti kuitenkaan toteutunut.

”Runoilu (oli kivointa), koska sai keksiä ihan omia sanoja.”

”Runoilu (oli vaikeaa), oli välillä vaikea keksiä sanoja. Tunneasiat on vähän vaikeita yleensäkin.”

”Runoilusta en tykkää, kun en osaa.”

Lämmittelyruno (ryhmä 1):

*”Olipa kerran lines,
joka asui jäätyneellä merellä.
Eräänä iloisena yönä,
hän hoitaa puutarhaa linnassa.
Siellä hän tapasi karvainen supersankarin,
joka sanoi: Ole kaveri toiselle.
Yhdessä he tekivät isoa palapeliä
ja elivät surullisina elämänsä 10 vuotta.”*

Sokuli-pokuli-heijaa-loitsu (ryhmä 1):

*”20 yli 2
Jos kohtaat kymmenen poliisia Helsingissä
Poimit kymmenen karvaista minää
Lasket kymmenen tylsistynyttä hevosta
Kerrot kymmenesti ”Rosvolla oli kivaa”
Näet kymmenen timanttisadetta
Silloin kymmenellä ei ole kaveria
Mutta huomenna, voi huomenna
Kymmenen ihmeellistä tapahtuu.”*

Lämmittelyruno (ryhmä 2):

*”Olipa kerran velho,
joka asui pussaavassa kodissa.
Eräänä rakastuneena vuonna 2020,
hän leikki Helsingissä.
Siellä hän tapasi värikkään Robinin,
joka sanoi: Hammaslanka.
Yhdessä he siivosivat
ja elivät vihaisen elämänsä niin pitkään, kuin tämä hius on.”*

Hokkus-pokkus-loitsu (ryhmä 2):

”Lauantaina

Jos kohtaat kuusi sirkuspelleä synnytyslaitoksella

Poimit kuusi hermannia kaupasta

Lasket kuusi pelleilijää meidän kerhossa

Näet kuusi lokkia sirkuksessa

Silloin kuusi moottoripyörää pelaa lätkää

Mutta illalla, voi illalla

Kuudet avajaiset pilataan.”

6.8 Luonto- ja seikkailutoiminta

Erilaisella toiminnalla tutussa ympäristössä voidaan avata osallistujille uusia näkökulmia ja mahdollisuuksia elämyksellisiin kokemuksiin. Näillä kokemuksilla voidaan vahvistaa positiivista tunnesidettä ja kiinnostusta lähiympäristöön ja luontoon. Jo lyhyillä luontoharjoitteilla voidaan parantaa ihmisen hyvinvointia, kohentaa mielialaa ja vähentää stressiä. (Karkkulainen ym. 2015, 66.)

Kahdella kerralla fiiliskerhokerta järjestettiin ulkona, kerhon vieressä olevassa pienessä metsikössä. Ensimmäisellä kerralla tarkoituksena oli havainnoida luontoa eri aisteilla - mitä näet, kuulet, haistat, mitä kevään merkkejä olet huomannut. Mietimme yhdessä, mitä kaikkea metsässä voi tehdä ja mitä tunteita luonnossa liikkuminen herättää. Osallistujilla oli positiiviset mielikuvat luontoon liittyen ja he keksivät erilaisia tekemisiä metsässä. Yhden lapsen toiveesta otimme piilosleikkiä, johon kaikki lähtivät hurjan innostuneena mukaan. Lapset kokivat seikkailuksi jo sen, että tulimme heille uutta reittiä takaisin kerholle. Itselteni tärkeä huomio oli, että vain metsään lähteminen on monelle elämys ja tuottaa mielihyvää sekä pientä jännitystä. Aina ei tarvita suuria suunnitelmia ja tarkkaan mietittyä ohjelmaa, vaan lapsille voi antaa vapauden käyttää luovuuttaan toiminnan miettimisessä.

"Metsäjutut on kivoja, kun voi löytää jotain uutta."

"Metsässä kaikki on kivaa."

Toisella kerralla rakensin metsään seikkailupolun. Seikkailulla tarkoitetaan toimintaa, jonka lopputulos on osallistujille tuntematon (Kataja ym. 2011, 31). Seikkailupolun tavoitteena oli harjoitella ryhmätyö- ja ongelmanratkaisutaitoja sekä seikkailun kokeminen. Seikkailu alkoi sillä, että piti löytää jokin vihje siitä, mihin päin kerhon ulko-ovelta pitäisi lähteä. Osallistujat lähtivät innolla etsimään johtolankaa ja pian löytyi piilotettu kartta. Kysyin lapsilta, mitä meidän nyt pitäisi tehdä ja yksimielisesti lähdimme etsimään mystistä aarretta. Kartassa olevien kuvien avulla osallistujien piti löytää tiensä aarteen luo ja ratkoa yhdessä ryhmänä matkan varrella olevia pulmia. Matkan varrella ohjaaja sanoitti tarinaa seikkailusta lasten ideoiden pohjalta – lapset siis itse olivat osallisena tarinan keksimisessä ja ohjaajan tehtäväksi jäi kysellä ja eläytyä seikkailuun täysillä mukaan. Mystinen aarre, käsilaukku täynnä herkkuja, löytyi "kuilun pohjalta", josta yhden lapsista täytyi se köyden varassa käydä hakemassa. Jo lähimetsässä liikkuminen voi olla seikkailua, kun vähän näkee vaivaa alkujärjestelyissä ja rakentaa ympärille jännittävän tarinan. Osallistujat pääsivät harjoittelemaan yhteistyötaitojaan ja kaverin auttaminen sekä avun saaminen koettiin tärkeäksi.

"Kun etsittiin sitä aarretta (opin), että kuinka pääsee aidan yli (tukin avulla)."

"Retkellä sain apua, kun etsittiin aarretta."

"Metsäretkellä autoin kartan lukemisessa."

"Metsäseikkailu oli paras."

"Metsä ja aarteiden etsiminen (oli kivointa)."

"Kypsyttävää, en halua enää koskaan tehdä. Ei oo mitään tekemistä, kun siinä vaan etitään ja etitään."

7 YHTEENVETO

7.1 Pohdintaa tutkimusmenetelmistä

Opinnäytetyön edetessä huomasin aikataulujen olevan ongelmana haastattelujen järjestämisessä. Kun haastattelut oli pidetty, tuli haasteeksi aineiston analysointi ja tulkinta. Haastatteluihin vaikuttivat paljon esimerkiksi haastateltavien väsymys, jännitys ja osalla vaikeus kohdentaa kysymykset fiiliskerhoa koskeviksi. Osa koki selvästi haastattelut kiusallisiksi, vaikka pyrin tekemään tilanteesta rennon ja mukavan.

Osa lapsista yritti miettiä, minkälainen vastaus olisi oikeanlainen – mitä aikuinen haluaisi heidän sanovan. Pitkin haastattelua piti muistuttaa, että haluan kuulla jokaisen lapsen todellisen, oman mielipiteen kysyttävästä asiasta. Ovatko lapset oppineet siihen, että aikuinen kysyy ja lapsen tulee vastata ”oikein”? Sanoin myös kirjaavani lasten ajatukset juuri niin, kuin he ne minulle kertoivat. Palasin haastattelun aikana vastauksiin ja varmistin haastateltavilta, että olinhan ymmärtänyt heidät oikein.

Miten lapsilta sitten olisi voinut saada tietoa heille mielekkäämmällä, helpomalla ja luontevammalla tavalla? Kyselyä olisi voinut toteuttaa ikään kuin huomaamatta arkisen tekemisen lomassa. *”Hei, mitäs te tänään teitte fiiliskerhossa? Miten meni? Opitko jotain uutta?”* Tähän olisi voinut käyttää hyväksi muita työntekijöitä. Näin toimien lapset eivät olisi ehkä jännittäneet itse haastattelutilannetta niin paljon ja ilmapiiri olisi ollut rennempi.

Olisiko tutkimuksessa voinut käyttää hyödyksi kotia, koulua tai terapeutteja? Jälkikäteen ajateltuna jonkinlaisen kyselyn olisi hyvin voinut toteuttaa myös lasten kanssa toimiville muille tahoille. Fiiliskerhosta on jonkin verran saatu palautetta muilta toimijoilta, mutta kyselyllä olisi mahdollisesti saatu enemmän ja laajemmin tietoa lasten tunnetaidosta ja menetelmien vaikutuksista lasten arkeen myös muissa ympäristöissä kuin vain kerhossa. Haasteena tässä olisi voinut olla perheiden, koulun ja terapeuttien sitouttaminen kyselyyn ja lasten haastat-

telemiseen osallistumiseen. Perheiltä kerätään yleisesti palautetta kerhotoiminnasta loppuvuoden 2017 aikana, ja kyselyssä on huomioitu myös tunnetaidot.

Jäin miettimään, olisiko haastattelulomaketta pitänyt testata etukäteen ennen varsinaisia haastatteluja. Myös ulkopuolisten havainnointien tuloksien käyttökelpoisuus on ollut pohdinnan alla, vaikka nämä havainnoinnit eivät toteutuneetkaan. Lomakkeessa olevat kysymykset olisi pitänyt suunnitella tarkemmin, jotta tuloksia olisi voinut hyödyntää ja vastaukset olisivat olleet vertailukelpoisia keskenään.

7.2 Tulokset ja kehittämisideat

Analysoidessani ja kootessani lasten haastatteluiden tuloksia pohdin, voinko edes käyttää kaikkia vastauksia. Minusta tuntui, etteivät kaikki ehkä olleet ymmärtäneet haastattelun koskevan fiiliskerhotoimintaa tai koin, että en saisi joistain vastauksista mitään irti. Lasten kertomukset (tässä tapauksessa vastaukset) voivat joskus olla aikuiselle niin vieraassa muodossa, että hänen on vaikea ymmärtää niitä - kertomus voi vaikuttaa epäjohdonmukaiselta, poukkoilevalta tai yksinkertaiselta (Karlsson 2014, 181). Kyse voikin siis olla vain analysoijan kyvyttömyydestä ymmärtää, ja tulkita kertomusta, joka lapselle itselleen on täysin selkeää, ymmärrettävää ja tärkeää. Tämän ajatuksen ymmärtäminen helpotti omaa työskentelyäni. Tajusin, että kaiken materiaalin syväanalysoiminen ei ehkä olekaan aina se kaikkein tärkein asia, vaan lapsen kohtaaminen siinä hetkessä ja hänen ajatuksiensa ylös kirjaaminen. Opinnäytetyön kannalta ja sen kartuttamiseksi tästä ei tietenkään ollut juuri hyötyä.

Haastatteluiden tuloksien perusteella lapsille on jäänyt fiiliskerhosta pääosin hyviä tuntemuksia ja kokemuksia. Ryhmässä keskusteleminen ja mielipiteiden kertominen oli suurimmalle osalle vastaajista helppoa tai melko helppoa. Kaikkien mielestä ryhmän kanssa oli kivaa tehdä asioita yhdessä. Lapset kokivat oppineensa uusia asioita itsestään ja tunteista. Osa koki, etteivät he olleet oppineet muista ryhmäläisistä juuri mitään. Yksi vastaajista kertoi syyksi sen, että ryhmäläiset olivat jo ennestään niin tuttuja. Huomasin myös, että lasten oli ehkä vaikeaa ymmärtää, mitä kysymyksellä oikein tarkoitettiin.

"Opin näyttämään omia tunteita ja kertomaan itsestäni".

"Opin uusia tunneasioita."

"Kaikista jutuista oli kiva jutella. Juttelu on kivempaa kuin tekeminen."

Yhtä osallistujaa lukuun ottamatta lapset kokivat saaneensa apua muilta ryhmäläisiltä. Kun kysyin, missä hän olisi kaivannut apua, hän vastasi: "Silloin, kun puhut (ohjaaja), niin muut olis hiljaa". Suurin osa koki saaneensa ohjaajalta tarvittaessa apua, jos oli jokin vaikea juttu. Yksi vastaaja kertoi, ettei saanut apua, mutta hän ei olisi sitä edes tarvinnutkaan. Toinen täysin eri mieltä ollut osallistuja sanoi, että olisi tarvinnut apua metsässä housujen likaantuessa, mutta hän ei ollut sitä aikuiselta saanut. Lapset ajattelivat auttavansa muita ryhmäläisiä useimmiten, mutta osa kuitenkin vältteli tähän kysymykseen vastaamista selkeästi. "En mä tiä, laita se."

Lapsille piti avata käsitettä ryhmään kuulumisesta, jonka jälkeen lähes kaikki kokivat olleensa osa ryhmää. "Mä oon kyllä sisäpuolella (ryhmässä)." Myös itsensä ylittäminen ja sen tarkoitus piti avata perin pohjin haastateltaville. Lasten toiveissa tulivat esille etenkin rentoutukset. Yhden lapsen mielestä rentoutuksia ei tarvita enempää. Tanssia ja muita liikunnallisia juttuja sekä valokuvausta toivottiin myös enemmän.

"Mikään ei ollu vaikeaa. Tunteista ei ole vaikea kertoa."

"Omista tunteista on vaikea kertoa. Että niinkun kertoo jollekin, joka puhuu eri tavalla. Voi olla kaveri, vaikka puhuu eri tavalla."

Laadullisen tutkimuksen analyysi sisältää paljon tulkintaa tekijältä. Tutkija ei voi koskaan täysin päästä tutkittavan ajatuksiin tai kokea hänen elämäänsä. (Karls-son & Karimäki 2012, 24.) Siksi tutkimustuloksista voidaan tehdä vain suuntaantavia johtopäätöksiä siitä, kuinka lapset ovat kokeneet fiiliskerhon ja siihen osallistumisen. Yleistettävyyden suhteen on huomioitava tutkimusaineiston pieni määrä, kun aineistoa on kerätty vain yhdestä paikasta.

Lasten on havaittu saaneen työkaluja kavereiden kanssa toimimiseen: ristiriitatileteiden selvittäminen on helpottunut ja lapset ottavat kaverin huomioon useammin. Osallistuja ovat myös rohkaistuneet ilmaisemaan itseään enemmän ja selkeämmin. Lapset ovat alkaneet sanoittamaan omia ja muiden tunteita yhä enemmän. Tähän ovat varmasti vaikuttaneet sekä fiiliskerho että aikuisten näyttämä esimerkki. Vaikeita tilanteita on pyritty sanoittamaan ja avaamaan myös muille lapsille eikä vain itse tunnekuohun vallassa olevalle.

Olisi mielenkiintoista saada pitkän aikavälin tutkimusta fiiliskerhon vaikutuksista ja hyödyistä lasten ja nuorten elämään tulevaisuudessa. Jatkossa Erlassa mitataan ja seurataan kerhotoiminnan vaikutuksia lapsen arkeen entistä enemmän Lasten kyselyn avulla. Yhtenä osana havainnoinnissa ja seurannassa on tunnetaitojen oppiminen.

Kevään aikana huomasin, että kahden fiiliskerhoryhmän suunnittelu ja toteuttaminen ovat iso kokonaisuus vain yhden ohjaajan hoidettavaksi. Jakamalla vastuuta kahdelle ohjaajalle voisi ryhmien kokoa kasvattaa, ja yhden ohjaajan tai useamman lapsen poissaolo ei automaattisesti estäisi tai häiritseisi toiminnan järjestämistä. Havaitsin myös, että isommassa ryhmässä syntyi enemmän keskustelua osallistujien välillä. Toiminta tulisi mielestäni kuitenkin säilyttää pienryhmätoimintana. Työpari voisi tuoda toimintaan uusia ideoita, ajatuksia ja havaintoja, joiden kautta toimintaa voisi kehittää entisestään. Toiveita isommasta ryhmästä nousi myös lasten haastatteluista.

"Enimmäkseen olisi hyvä, jos kaikki (kerholaiset) olisi paikalla. Liian vähäinen porukka oli."

"Voitaisko ottaa kaikki 27 kerholaista ja tehdä sadutusta?"

Ryhmän yhteisten sääntöjen sopiminen, ylös kirjaaminen ja niihin sitoutuminen olisivat hyödylliset yhteisten toimintatapojen selkeyttämiseksi. Pohdin myös jokaiselle omien, merkittyjen paikkojen hyötyjä. Monella oma paikka voisi selkeyttää olemista, mutta toisaalta toiminnan kannalta olisi parempi, jos paikan saavallita sen hetkisen olotilan mukaan vapaasti. Tässä täytyy varmasti ottaa huomioon, minkä tyyppisestä ryhmästä ja osallistujista on kyse.

Turvallisen ja luottamuksellisen ryhmän muodostumiseksi on tärkeää, että ryhmä ja ohjaaja pysyvät mahdollisuuksien mukaan samana koko toimintakauden ajan. Ryhmän ulkopuolelta tulleet havainnoijat, opiskelijat ja muut henkilöt vaikuttivat ryhmän toimintaan huomattavasti. Tuttu ohjaaja ja tämän käyttämät tutut toimintatavat toivat turvaa toimintaan.

7.3 Lopuksi

Syksyn 2017 aikana opinnäytetyön tuloksia on jo hyödynnetty ja kehittämissideoita on otettu käyttöön. Ryhmää ohjaa nykyään kaksi ohjaajaa ja ryhmälle on tehty yhteiset säännöt. Ryhmien kokoa pyrittiin kasvattamaan, mutta lasten koulupäivien pituudet olivat esteenä tälle. Ajatus isommista ryhmistä on silti edelleen pinnalla ja mahdollisuuksien mukaan tätä ollaan myös toteuttamassa.

Erlan lapset viettävät aamu- ja iltapäivätoiminnassa jopa suuremman osan päivästä kuin koulussa. Siksi kerholla on suuri merkitys, vastuu ja mahdollisuus toimia hyvinvointia tukevana yhteisönä kodin ja koulun rinnalla. Myönteistä minäkuvaa ja tunnetaitoja tukemalla kerholaisille annetaan eväitä ja keinoja tulevaisuutta varten.

Useissa aamu- ja iltapäivätoiminnan toimintasuunnitelmissa tunne- ja kaveritaitojen vahvistaminen on nostettu esille, mutta konkreettisia toimintatapoja näiden asioiden tukemiseen on vain harvoin esitelty. Perusopetuslaissa todetaan, että aamu- ja iltapäivätoiminnan tulisi tukea lapsen tunne-elämän kehitystä (Perusopetuslaki 628/1998). Fiiliskerhon tyyppinen toiminnallinen tunnetaitoryhmä voisi soveltua hyvin käytettäväksi myös tavallisessa iltapäivätoiminnassa. Yhtä lailla ryhmissä, joissa ei ole kehitysvammaisia, esiintyy haasteita tunne-elämään liittyvissä asioissa ja ohjatulla, aikuisvetoisella toiminnalla on mahdollista tukea lapsia tunneasioissa ja auttaa lapsia löytämään keinoja ristiriitatilanteista selviämiseen.

Opinnäytetyöni on tarpeellinen ammattialalle ja yhteisöpedagogikoulutukselle, sillä tunnetaitojen osaaminen ja niiden ymmärtäminen on erittäin tärkeää toimissa ihmisten kanssa. Menetelmät ovat suoraan tai soveltaen siirrettävissä kai-

kenikäisten ihmisten tunnetaitojen harjoitteluun erilaisissa toimintaympäristöissä.

Ainoastaan fiiliskerhon ei pitäisi tulevaisuudessakaan olla ainut paikka, jossa tunneasioihin keskitytään ja niitä harjoitellaan. Tunnetaitojen harjoittelun tulisi olla luonteva osa jokapäiväistä arkista työtä. Kun aikuinen on yhteydessä omiin tunteisiinsa ja ymmärtää myös omat heikot kohtansa, hän voi toimia turvallisena mallina myös lapselle. (Jääskinen 2017b.) Aikuisten tulee olla esimerkkinä tunneasioissa (tunteiden ilmaisussa, näyttämisessä, tunteiden sanoittamisessa) ja edistää toiminnallaan turvallista ilmapiiriä, jossa jokaisen tunteille ja todelliselle minälle on tilaa. Muutos alkaa tunnetaitoisista ja –tietoisista aikuisista, jotka ovat kiinnostuneita, haluavat oppia uutta ja pitävät omat aistinsa avoinna.

LÄHTEET

Apell, Irene 2017. Haastattelu fiiliskerhosta 2.11.2017. Järvenpää: Setlementti Louhelan erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta.

Cacciatore, Raisa 2017. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa? Viitattu 21.11.2017. <https://www.raisacacciatore.fi/20>

Erlan lasten asiakaskyselyjen tulokset 2016. Järvenpää: Setlementti Louhelan erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten toiminta.

Eskola, Annamaija 2017. Tunnetaidot. Viitattu 5.11.2017. <https://peda.net/p/annamaija.eskola/tunnetaidot>

Harju, Kristiina 2000. Valmiina muutokseen – aarrekartan avulla kohti uutta. 2. uudistettu ja laajennettu painos. Helsinki: WSOY.

Jääskinen, Anne-Mari 2017b. On sitä ennenkin selvitty – mihin tarvitaan erillistä tunnekasvatusta? Osa 2/2. Viitattu 15.11.2017. <http://tunnejataida.fi/blogi/on-sita-ennenkin-selvitty-mihin-tarvitaan-erillista-tunnekasvatusta-osa-22/>

Jääskinen, Anne-Mari 2017a. On sitä ennenkin selvitty – mihin tarvitaan erillistä tunnekasvatusta? Osa 1/2. Viitattu 15.11.2017. <http://tunnejataida.fi/blogi/on-sita-ennenkin-selvitty-mihin-tarvitaan-erillista-tunnekasvatusta-osa-12/>

Karkkulainen, Marjatta & Airaksinen, Raija & Ala-Vannesluoma, Taija & Kastu, Riikka & Pirhonen, Pauliina 2015. Toimii! Hoitajan opas luoviin menetelmiin. Helsinki: Edita.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2016. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Kataja, Jukka & Jaakkola, Timo & Liukkonen, Jarmo 2011. Ryhmä liikkeelle! Toiminnallisia harjoituksia ryhmän kehittämiseksi. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Karkkulainen, Marjatta 2011. Siivet selkään, draamakengät jalkaan – Kohtaamisia draaman pedagogisilla näyttämöillä. Tallinna: Honmark Baltic Oü.

Karkkulainen, Marjatta & Ala-Vannesluoma, Taija & Pirhonen, Pauliina & Kastu, Riikka & Airaksinen, Raija 2015. Toimii! Hoitajan opas luoviin menetelmiin. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Karlsson, Liisa & Karimäki, Reeli (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaa. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Karlsson Liisa 2014. Sadutus. Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kaski, Markus (toim.) & Manninen, Anja & Pihko, Helena 2012. Kehitysvammaisuus. 5. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/ 1977. Viitattu 17.11.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

Opetushallitus 2016. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. 4. painos. Helsinki.
http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Papunet 2017 a. Keskustelumatto-menetelmä. Viitattu 7.11.2017.
<http://papunet.net/tietoa/keskustelumatto-menetelma-haastattelussa>

Papunet 2017b. Kuvat kommunikoinnissa. Viitattu 7.11.2017.
<http://papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>

Peltonen, Anne & Kullberg-Piilola, Tarja 2005. Tunnemuksu. Helsinki: Lasten keskus.

Perusopetuslaki 628/ 1998. Viitattu 15.11.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Pesäpuu ry 2017. Nallekortit. Viitattu 8.11.2017.
<http://verkkokauppa.pesapuu.fi/product/1/nallekortit>

Rajala, Riitta (toim.) 2006. Lapsen parhaaksi – tukea ja laatua aamu- ja iltapäivätoimintaan. Helsinki: Opetushallitus.
http://www.oph.fi/download/47281_lapsenparhaaksi.pdf

- Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku & Kuorelahti, Matti 2001. Käyttäytymishäiriöiset lapset ja nuoret. Teoksessa Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Salovaara, Reija & Honkonen, Tiina 2011. Rakenna hyvä luokkahenki. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Setlementti Louhela 2017a. Setlementti Louhela osana kansainvälistä setlementtiliikettä. Viitattu 17.11.2017. <https://www.setlementtilouhela.fi/yleista-tietoa/louhela-osana-setlementtiliikett/>
- Setlementti Louhela 2017b. Yleistä tietoa Setlementti Louhelasta. Viitattu 1.11.2017. <https://www.setlementtilouhela.fi/yleista-tietoa/>
- Soininen, Sanni (toim.) 2011. Luovuutta! Taide- ja kulttuurikasvatuksen menetelmäopas monikulttuuriseen nuorisotoimintaan. Opetus- ja kulttuuriministeriö. http://siperia.info/luovuutta_opas_nettiin.pdf
- Suomen Setlementtiliitto 2017. Historia. Viitattu 17.11.2017. <https://www.setlementti.fi/setlementtiliitto/setlementtiliitto/historia/>
- Suomen Mielenterveysseura 2017. Tunnetaitojen perusteet. Viitattu 30.10.2017. <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunnetaidot/tunnetaitojen-perusteet>
- Vernerit 2017a. Kehitysvammaisuuden määritelmiä. Viitattu 17.11.2017. <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuuden-maaritelmiä>
- Vernerit 2017b. Kehitysvammaisuuden syyt. Viitattu 19.11.2017. <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuuden-syyt>
- YTHS 2017. Puhu niin kuuntelen - tunnetaidot. Viitattu 18.11.2017. <http://www.yths.fi/tunnetaidot>

LIITTEET

Liite 1. Havainnointilomake

PÄIVÄN AIHE: _____

Päivämäärä: _____

Havainnoitsija: _____

Osallistuvien lasten määrä _____ joista poikia _____ ja tyttöjä _____

Lasten iät _____

Lyhyt kuvaus leikistä ja sen tapahtumista:

:

1 = täysin eri mieltä 2= osittain eri mieltä 3= en osaa sanoa 4= osittain samaa mieltä 5= täysin samaa mieltä

1. Tuokio oli kokonaisuudessaan onnistunut
2. Tuokion aihe/teema oli lapsille mielekäs
3. Tuokio ruokki lapsen mielikuvitusta
4. Tuokioiden ohjeistettiin selkeästi
5. Lasten oli helppo ymmärtää annettuja ohjeita
6. Kokonaisarvosana tuokiolle
(1=huono, 2=välttävä, 3=kohtalainen, 4=hyvä, 5=erinomainen)

Pitivätkö lapset toimintatuokiosta? Mistä erityisesti?

Mikä toimi erityisen hyvin?

Mitä kehitettävää/ parannettavaa?

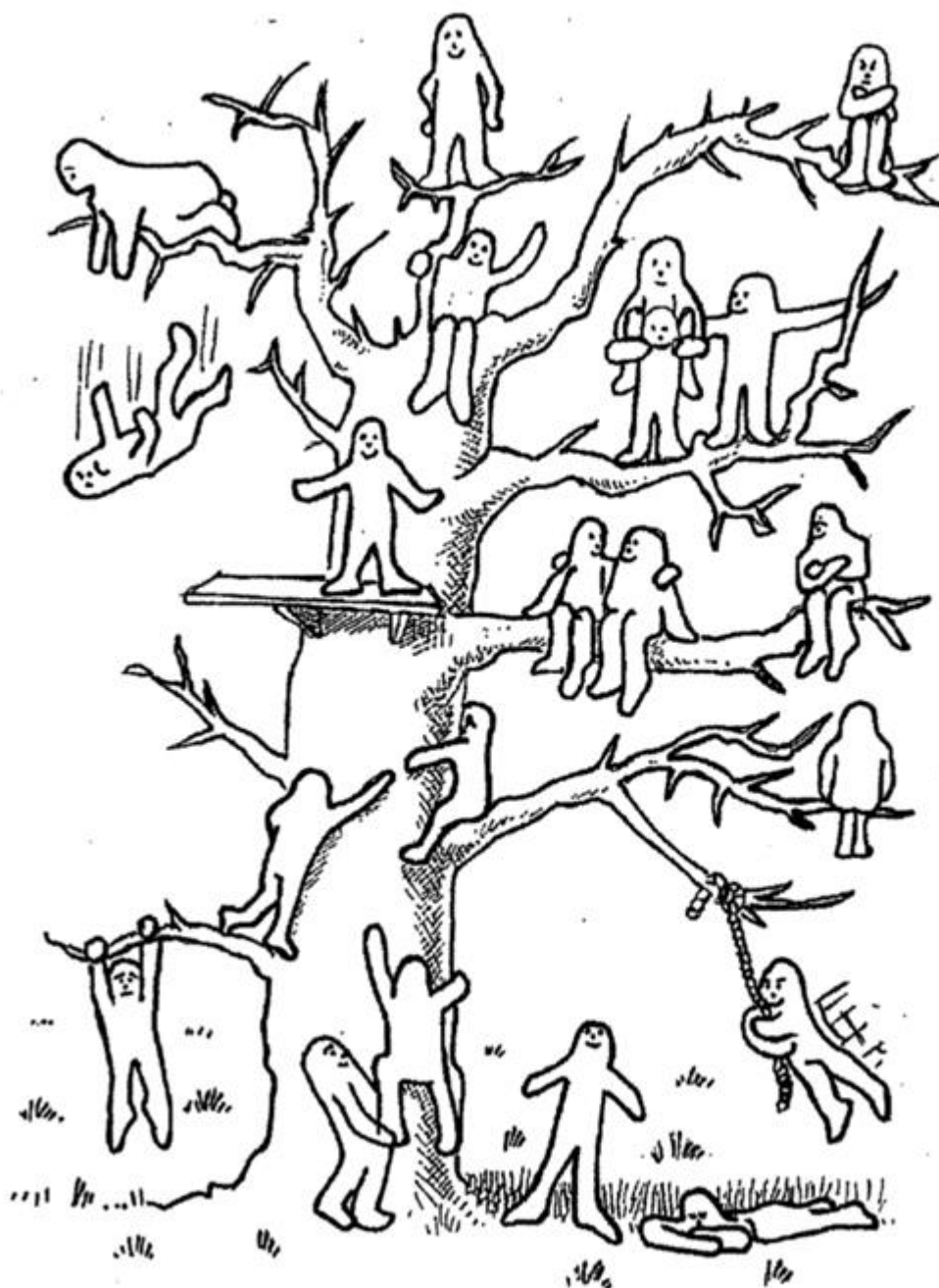
Liite 2. Lasten haastattelulomake

1. Opin fiilisryhmässä jotain uutta/ uusia asioita
 - a. itsestäni.
 - b. muista.
2. Sain tarvittaessa apua
 - c. muilta ryhmäläisiltä.
 - d. ohjaajalta.
3. Autoin itse muita ryhmäläisiä.
4. Ryhmässä oli helppo jutella, kertoa omia mielipiteitä.
5. Ryhmä kanssa oli kiva tehdä yhdessä (juttuja).
6. Koin olevani osa ryhmää.
7. Ylitin itseni.
8. Mikä oli kaikkein kivointa? Miksi?
9. Mikä oli vaikeinta? Miksi?
10. Onko jotain muuta, mitä olisit halunnut tehdä tai oppia?

Yleisarvosana kevään fiiliskerhosta 1-10

Liite 3. Tunnepuu

http://www.voikukkia.fi/images/kuvapankki/materiaalit/Toiminnalliset_menetelm%C3%A4t_hahmot_puussa.pdf

Liite 4. Lasten haastatteluiden vastausten koonti

LASTEN FIILISHAASTATTELUIDEN TULOKSET KEVÄÄLTÄ 2017

1. a) 3x täysin samaa mieltä, 2x en osaa sanoa, 1x kyllä

"Opin uusia tunneasioita."

"Kun etsittiin sitä aarretta, että kuinka pääsee aidan yli (*tukin avulla*)."

"Sitä uutta, kun minä olen minä. Että minä olen blondi."

"En mä tiä."

"Valokuvaus ja arviointi."

"Opin näyttämään omia tunteita ja kertomaan itsestäni."

- b) 2x täysin samaa mieltä, 2x en osaa sanoa, 1x täysin eri mieltä, 1x kyllä

"Kaverit on jo niin tuttuja (*että ei kokenut oppineensa mitään uutta*)."

"S on samanlainen kuin minä. Kun se on blondi."

"En muista."

2. a) 4x täysin samaa mieltä, 1x täysin eri mieltä, 1x kyllä

"Retkellä sain apua, kun etsittiin aarretta."

"Ihan kunnolla sain."

"Jos en keksinyt itse jotain."

"Sain T:ltä (apua), kun mulla oli vaikee hahmottaa kirjaimia. L auttaa mua ruu-
assa."

Missä olisit toivonut apua? "Silloin, kun puhut (*ohjaaja*), niin muut olis hiljaa."

- b) 3x täysin samaa mieltä, 2x täysin eri mieltä, 1x kyllä

"Maalaamisessa aikuinen auttoi."

"Sitten, jos joku vaikea juttu on. Opettamisessa (*sai apua*)."

"En tarvinnut apua."

"Metsässä, kun oli niin sotkuista. Housut oli likaiset." (Olisi kaivannut apua, mut-
ta koki, ettei saanut.)

3. 3x täysin samaa mieltä, 1x osittain samaa mieltä, 1x EOS, 1x kyllä

"Metsäretkellä autoin kartan lukemisessa."

"Metsäretkellä autoin."

"Autoin I:tä kengissä. Ja S:a, kun laitoin peiton päälle."

"En muista."

"En mä tiä, laita se."

4. 3x täysin samaa mieltä, 1x osittain samaa mieltä, 1x EOS, 1x kyllä

"Kaikista jutuista oli kiva jutella. Juttelu on kivempaa kuin tekeminen."

"Vähän vaikeita juttuja, niin siksi (*osittain samaa mieltä*)."

"Että niinkun S on kaikkein auttavain täällä kerholla."

5. 5x täysin samaa mieltä, 1x kyllä

"Metsäseikkailu oli paras, kun Noorakin (*entinen ohjaaja*) oli."

"Kaikki on kivaa."

"Monenlaiset ihmiset oli hyvä."

"Valokuvauksesta erityisesti tykkäsin. Olisi ollut kiva päästä kuvaamaan enemmän itse."

"Enimmäkseen olisi hyvä, jos kaikki (kerholaiset) olisi paikalla. Liian vähäinen porukka oli."

"Siinä mä olin hyvä, kun... ilmeissä ja eleissä."

6. 2x täysin samaa mieltä, 3x kyllä, 1x ei ymmärtänyt kysymystä

"Mä oon kyllä sisäpuolella (*ryhmässä*)."

"Porukan mukana."

"Olin mukana porukassa."

7. 2x täysin samaa mieltä, 1x osittain samaa mieltä, 1x täysin eri mieltä, 1x EOS, 1x kyllä

"Musiikkimaalauksessa ylitin itseni."

"Kyllä ylitin itseni, mutta en muista."

"Metsäretkellä, kun pääsin aidan yli."

"Joo, siinä kun piti istua paikoillaan."

"Nokun en ylittänyt."

8.

"Musiikki."

"Haavekartta, en tiedä miksi."

"Runoilu, koska sai keksiä ihan omia sanoja."

"Retki, koska siellä sai välipalaa ja eväät metsässä."

"Musiikkimaalaus ja haavekartan miettiminen. Olis kiva, kun mietittäis (*haaveita*) enemmän."

"Metsä ja aarteiden etsiminen."

9. "Maalaus, kun oli hankalaa. Lensi käsiin maalia."

"Valokuvaus. En tykkää, inhoan. Ihan tylsää, miksi muut (*kuvasi*) mua. Itteäni olisi mielenkiintosempaa (*kuvata*)."

"Mikään ei ollu vaikeaa. Tunteista ei ole vaikea kertoa."

"Runoilu, oli välillä vaikea keksiä sanoja. Tunneasiat on vähän vaikeita yleensäkin."

"En tiedä. Jähmettyneet tunteet (*-leikistä*) en tykännyt, kun oli niin pelottava musa."

"Omista tunteista on vaikea kertoa. Että niinkun kertoo jollekin, joka puhuu eri tavalla. Voi olla kaveri, vaikka puhuu eri tavalla."

10. "Ihmisiä halusin kuvata. Haluisin oppia lukemaan."

"Tanssia enemmän. Kännykän (*haluaisin mukaan*). Haluan rentoutuksia, kun saa levätä."

"Rentoutuksia enemmän."

"Rentoutuksia ja tanssia."

"Virran ottaminen pois minusta." Jotain liikunnallista

"En tiedä. Enemmän puhumista."

YLEISARVOSANA:

"Ihan ookoo. Stressaavaa, kun en jaksa (kyselyitä)." 5

"Hyvä, kiva. Haluisin vielä tulla fiiliskerhoon." 10

"Kyllä viihdyin." 10

"Täysi kymppi." 10

"Olisin halunnut hassutella enemmän." 5

"Oli kiva fiiliskerho." 5

MUUTA:

"Minä-juttu oli pitkä ja tylsä."

"Simovaikea oli miettiä tulevaisuutta, mutta oli aika kiva mietiskellä." (Haavekarta)

"Musiikkimaalaus voitaisiin tehdä toistekin."

"Voitaisko ottaa kaikki 27 kerholaista ja tehdä sadutusta?"

"Esiintymisjutut on hauskoja, kun siitähän on hyötyä, kun virta menee poisikin."

"Kypsyttävää, en halua enää koskaan tehdä. Ei oo mitään tekemistä, kun siinä vaan etitään ja etitään." Metsäseikkailu

"Ei enempää rentoutuksia, etten mä ala ihan laiskamadoksi ja ala valittamaan."

"Onks sul suunnitelmissa sellasta, että oltais koko kerho mukana (*fiiliskerhos-*sa)?"

"Metsäjutut on kivoja, kun voi löytää jotain uutta."

"Runoilussa oli vaikeaa keksiä sanoja."

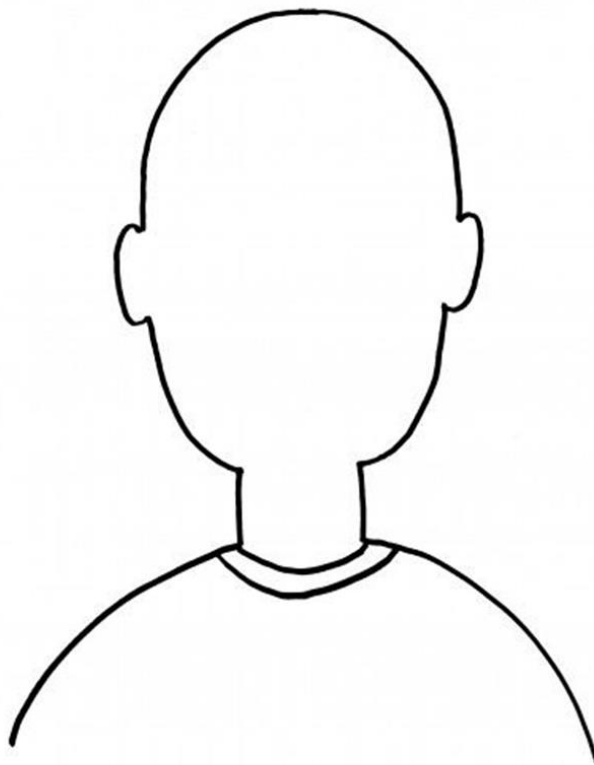
"Metsässä kaikki on kivaa."

"Runoilusta en tykkää, kun en osaa."

"Enemmän rentoutuksia, ei musiikkia, kun se häiritsee (*rentoutusta*)."

"Tykkään esiintymisestä."

Liite 5. Kaverikirjasivu

NIMI: _____ IKÄ: _____

LEMPINIMI: _____

SILMIEN VÄRI: _____ HIUSTEN VÄRI: _____

LEMPIRUOKA: _____

LEMPIVÄRI: _____

MINULLE TÄRKEITÄ IHMISIÄ OVAT: _____

ASIOITA, JOTKA TEKEVÄT MINUT ILOISEKSI: _____

MINÄ OLEN TAITAVA: _____

HALUAISIN OPPIA: _____
